

Предраг Мутавдзић¹

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

[ID https://orcid.org/0000-0001-7195-4053](https://orcid.org/0000-0001-7195-4053)

ИДИОМАТСКЕ КОНСТРУКЦИЈЕ СА ПОЈМОМ ВРЕМЕНА У САВРЕМЕНОМ РУМУНСКОМ, ГРЧКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ (прилог проучавању семантике балканске фразеологије)

Време је једна од физичких величина и апстрактна категорија према којој човек од најранијих дана учи како да се односи према њему и како да га правилно појми. С обзиром на то да је време постало саставни део човековог живота и рада, било је неминовно и природно да буде укључено у процес фразеологизације, односно да се путем лексеме *време* формирају фразеологизми и паремије који и концептуално, и семантички, и конотативно реферишу на то како се разуме време, односно одређена временска секвенца. Из тог разлога у овом раду разматрају се контрастивно и компаративно забележене идиоматске конструкције (фразеолошке јединице) у три савремена балканска језика које садрже појам времена, односно које изражавају време. Румунски језик је полазни, док су грчки и српски циљни. Све конструкције потом класификујемо на основу њиховог значења, и то у шест засебних семантичких категорија. На основу извршене анализе увиђа се да, и поред једног броја подударних и/или идентичних, хомотипичних, конструкција, у сваком од разматраних језика преовлађују и идиотипичне фразеолошке конструкције. Ово хоће рећи да је у сваком од разматраних језика појму времена придружена посебна семантичка, асоцијативна, метафоричка и конотативна компонента која се не проналази у другом језику.

Кључне речи: време, румунски, грчки, српски, еквиваленција, семантички концепти

¹ predrag.mutavdzic@fil.bg.ac.rs

А бијаше на цијелој земљи један језик и једнаке ријечи ... А
Господ сиђе да види град и кулу, што зидаху синови човечји.
И рече Господ: „Где, народ један, и један језик у свијех, и то
почеше радити, и неће им сметати ништа да не ураде шта
су наумили. Хајде да сиђемо и да им пометемо језик, да не
разумију један другога што говоре.“ Тако их Господ расу по
свој земљи оданде, те не сазидоше града.
(Постање, 11, 1-8)

1. Уводно разматрање

Емил Бенвенист је својевремено указао да „у свим типовима језика наилазимо на извесну лингвистичку организацију времена“ (Benvenist, 1975, стр. 202). Чињеница је да је појам времена сасвим посебна апстрактна категорија која се у људским културама доживљава, описује и класификује на углавном такве начине између којих постоје подударности, али се у исти мах уочавају и такви структурни елементи који су посебни, карактеристични само за један језик. Додирних тачака у тим приказивањима између (различитих) језика свакако има и може бити, што је сасвим очекивано, али, у начелу сагледано, преовладава то да у сваком језику постоје нијансе у описивању времена и у његовом конкретном језичком изражавању. Тако, на пример, на Балкану и даље преовлађује један сасвим лежеран однос према појму схватања и вредновања времена, што се сагледава преко заједничке изреке која каже да (увек) *avem timp* / *има времена* / *έχουμε καιρό* / *ка коһѐ*. Овакав став се налази у оштрој супротности у односу на општи западноевропски однос према времену, будући да се на квалитативно различит начин не посматра само смисао и значење времена, него се према њему исказује сасвим друкчији однос што, следствено, значи да се оно сасвим посебно и вреднује. Тај однос, који је у суштини материјалан, осликава енглеска изрека *time is money* која је у српском и грчком калкирана – *време је новац*; *ο χρόνος είναι χρήμα*, док је у румунском нешто лексички измењена те у преводу гласи *timpul înseamnă bani*.

Појмовно разумевање концепта времена такође је различито од језика до језика: Бенџамин Ворф назначио је да Хопи Индијанци нису могли у почетку правилно схватити енглески (односно, европски) начин сагледавања протока времена, а када треба да прецизирају неки догађај који се одиграо у прошлости, тада прибегавају друкчијем начину изражавања, па уместо „остао сам пет дана“ кажу „отишао сам петог дана“ (Whorf, 1940, стр. 230). За амазонско племе Амондава је карактеристично то што се у њиховом језику никако не могу направити концептуалне и појмовне сегментације времена,

попут седмица, месец, година, будући да такве категорије уопште не познају. За њих, време је једно, опште и целокупно, само по себи недељиво, али се као једине (веће) временске секвенце разликују доба дана и ноћи као и периоди суше и поплава². Све изнесено недвосмислено потврђује мисао Освалда Шпенглера да „се културе разликују по смислу који интуитивно додељују времену“.

Језичка и граматичка сагледавања времена и временских периода сасвим су различита од начина на који астрофизика сагледава, рачуна и тумачи време. Са друге стране, за једног историчара или археолога време и временски периоди су углавном стабилни постулати, прецизно одређени на ленти времена како би се прошли догађаји, а посебно они који су прилично удаљени од нас, што боље одредили и тиме сместили у потребан друштвено-политички и историјско-цивилизацијски контекст. За астронома, међутим, време је прилично растегљив и релативно непрецизан временски појам, с обзиром на то да још не постоји начин тачног прецизирања када се неки догађај догодио, а чије последице се виде; отуда се толеранција на оси времена креће у распону од по неколико стотина хиљада и милиона година па надаље. Смисао „растегљивости времена“ огледа се понекад и у нашем животу у виду такозване „варке времене“ када нам се психолошки чини да време споро или брзо протиче – овде је у првом плану истакнут наш субјективни осећај и однос према времену које, објективно сагледано, ипак једнаким темпом протиче.

Време се, поред три већ постојеће физичке димензије, означава и као посебна, четврта димензија³, а баш као и простор и материја, једно је и недељиво, константно, непроменљиво и трајно (вечно). Како живимо у простору и окружени смо материјом (тачније речено, различитим облицима материје), тако у исти мах живимо и у времену које нас окружује. Отуда проистиче наш непосредни доживљај да се крећемо и кроз простор и кроз време. Човек концептуално и ментално разуме време као објективни континуум који нема ни свој почетак ни крај (али те крајње границе настоји некако да обележи, да их ограничи и себи приближи путем одређених конструкција, попут *од када је света и века* или *до судњег дана*), а будући да је време линеарно, оно се сегментира на делове и/или на одсечке различите величине (Palić, 2014, стр. 461), односно на различите дужине трајања. Проток времена сагледавамо не само кроз смену доба дана и ноћи, него и кроз промену годишњих доба. Додатно, како је човек интелектуално биће, биће

² О овом веома занимљивом истраживању видети више на следећој интернет страници: <http://www.bbc.com/news/science-environment-13452711>.

³ Сходно Дејвису, „онако како је Њутон поступио према времену, тако су поступили старогрчки геометри према простору, идеализовао га је у тачно измерљиву дименизију“ (Davies, 1996: 31).

апстракције и контемплације, покушао је да осмисли време и његов (про) ток тако што је научио да време, као сложену апстрактну појаву, сагледава путем његовог одмеравања (мерења) у простору у коме непосредно живи и ради. У људској свести време и временски концепти се донекле сагледавају, ако се чак и не подударају, са просторним у метафоричком погледу, па се из тог разлога неки будући сегмент доживљава као онај који се налази испред говорног лица, док се неки прошли схвата као онај који је иза њега (Пипер et al., 2005, стр. 747).

Док је Аристотел време одредио као базичну стварност, и овај став се до данас углавном није променио, Парменид је веровао да су време, покрет и промена груба варка, да они објективно не постоје, а једино што је сигурно да постоји јесте садашњост која је апсолутно опипљива, константна и очигледна у односу на прошлост или на будућност које су логички и осећајно подједнако бесмислене, неодређене. Свети Августин је у XI књизи његових *Исповеди* (Confessiones) указао да се време мери једино у нашем уму, па због тога представља бесконачну промену слике непокретне вечности. Заправо, ова његова опаска јесте сасвим тачна – човек разуме време управо на тај начин, будући да наш осећај према времену није урођен, већ се развија, што ће рећи да човек постепено учи да разуме време као једну вишу категорију и усваја је као такву. Према Кантовом схватању, „време није емпириски концепт. Јер, нити би сукцесија, нити би постојаност били уопште схваћени да представа о времену доиста не постоји као *a priori* основа. Без ове премисе не бисмо сами себи могли да објаснимо како ствари постоје заједно у једном те истом тренутку или у другим тренуцима, то јест, истовремено или у сукцесији“ (Kant, 2012, стр. 54).

2. Циљ и методологија рада

Основно тежиште нашег рада заснива се на контрастивном, компаративном и статистичком сагледавању забележених фразеологизама у три несродна савремена балканска језика – румунском, као полазном, те савременом грчком и српском као циљним језицима – који садрже у себи појам (прецизније речено, концепт) времена, односно који исказују или који се односе на неки временски оквир. Ослањајући се на одабрану фразеологију у румунском језику, покушаћемо да прикажемо како ју је на најбољи и најадекватнији начин могуће пренети на циљне језике. И поред тога што је румунски полазни језик, због потребе рада као и контрастивног истраживања, полазни језик може бити и грчки и/или српски. Уз указивање на подударности, настојимо и да прикажемо све међујезичке разлике између наведених језика, посебно када је реч о неподударности, било структуралној, било семантичкој.

Урадусмо се определили да све идиоматске конструкције, уз уважавање свих теоријских разматрања доступних у бројној стручној литератури у вези са њиховим тумачењима, класификацијама и категоризацијама⁴, називамо као фразеолошке јединице (у даљем тексту ФЈ), а које, будући стабилне целине, „se deosebesc de tehnica liberă a discursului“ (Coşeriu, 2000, стр. 258–259), и то на основу критеријума њихове фреквенције употребе, стабилности (семантичке и структурне), идиоматичности као и на основу њихове варијантности⁵. Другим речима, ФЈ су такозване „сталне слике које директно показују однос према животним околностима где се налазе изворни говорници“ (Kržišnik, 2008, стр. 39). У оквиру њих смо уврстили и пословице које се, по својој структури и идиоматичности, умногоме приближавају фразеологизмима. Уколико у ФЈ у неком од циљних језика (или у оба циљна језика) постоји разлика у структури, у смислу да је неки елемент различит, а семантички смисао је непромењен, он је подвучен, док су све конструкције с нултим степеном и структурне и семантичке еквиваленције означене звездом.

Исто тако, обраћамо пажњу на пет концепата исказивања временског тока који су нам се учинили крајње занимљивим, пре свега због самог начина њиховог изражавања у сва три језика. У питању су следећи концепти:

- а) концепт одређеног временског тренутка или периода који траје дужи или краћи;
- б) концепт временског тренутка који је јасно назначен (облежен / истакнут);
- в) концепт неког будућег временског тренутка који се никада неће реализовати;
- г) концепт временског тренутка који се ритмички понавља у одређеним размацима;
- д) концепт изражавања брзог протока времена; и
- ђ) концепт траћења времена и/или његовог испуњавања.

Када је реч о изворима за наше истраживање, послужили смо се свим доступним општим и фразеолошким речницима у штампаном и

⁴ Тако се, на пример, у оквиру румунске литературе уочавају многобројни термилошки називи, попут: *locuțiune, expresie idiomatică / perifrastică, cuvânt compus, frazeologism, unitatea frazeologică* и њима слични. Чињеница је и то да у литератури већ одавно постоји „frazeološka zbrka od naziva osnovne jedinice nadalje. O tome svjedoči velik broj pokušaja da se što preciznije razgraniče i usustave brojni i nedovoljno određeni nazivi u frazeologiji“ (Kovačević, 2012, стр. 7).

⁵ Овде имамо на уму то да се иста појава, карактеризација, опис и слично може исказати путем два или више различита фразеолошка начина изражавања (cf: *a turba de ciudă = a clocoti de mânie; bob cu bob se face snop, ban peste ban se face morman = picătură cu picătură se face lacul mare; a spune la cai verzi = a îndruga ca la moartă*);, као и путем различитих лексемских варијација (cf: *a spune fără ocol = a spune de-a dreptul; a fi prost ca cizma = a fi prost până peste poate; unul pe față, altul pe dos = unul hăis și altul cea*).

електронском издању (в. на крају списак у оквиру одељка *Литература*), а ради додатне провере значења и употребе забележених ФЈ послужили смо се претраживачем *Google* у својству секундарног (модуларног) извора.

Дакле, наша пажња усмерена је према фразеолошким начинима изражавања темпоралности, односно темпоралних тренутака у наведеним језицима. Према Пиперу (Piper, 1997, стр. 171–172), темпоралност представља „семантичку категорију (а у функционалној равни и функционално-семантичку категорију) која представља мање или више граматикализовану језичку интерпретацију времена као једне од основних категорија универзума и функцију сваког његовог дела“. Како примери показују, реч је о једном изузетно богатом и разноврсном фразеолошком фонду у сва три поменута језика. На основу виђења Мушовића (1997, стр. 124), глаголи и њихове граматичке категорије времена нису сами по себи (били) довољни да би се могле изразити све потребне нијансе у логичком, апстрактном и појмовном нијансирању темпоралности у језику. Из тог разлога су се у сваком језику појавили додатни језички елементи било у виду фразеологизама, било као појединачне лексеме који служе као одређени прилошки корелати. Сви ти додатни елементи су, по својој природи, веома експресивни, изузетно идиоматични, а неретко се испољавају и као крајње идиотипични, што ће рећи да је њихово преношење на страни језик некада веома компликовано и захтевно.

3. О ФЈ са концептом *време*

Укупан број забележених фразеологизама који изражавају концепт времена у сва три језика износи 357, односно у: румунском 119 (33,42%), грчком 121 (33,89%) и српском 117 (32,77%). На основу ових показатеља, увиђамо да у сва три савремена и несродна балканска језика постоји релативно јасно издиференциран временски фразеолошки корпус који је, барем статистички сагледано, у истој сразмери.

По свом карактеру, сви забележени примери су разноврсни. Поред оних који укључују лексему *време*, коју сматрамо примарном, уочава се и низ лексичких обрта који, сваки на свој начин, покушава да прикаже један сегмент времена било као дужи, било као краћи, било као онај који се понавља и слично. Када је реч о структурном саставу ФЈ, поред оних номиналних, исказаних путем различитих предлошко-падежних синтагми, као што су:

în același timp	din timp în timp	toate la timpul lor	amprenta timpului
<i>την ίδια στιγμή / ώρα</i>	<i>κατά καιρούς</i>	<i>όλα στον καιρό τους</i>	<i>ίχνη / φθορά του χρόνου</i>
<i>у исти мах / трен / време</i>	<i>с времена на време</i>	<i>све у своје време</i>	<i>зуб времена</i>

у сва три језика постоји и знатан број оних који се исказују путем комбинације неког вербална и допуне у виду номинала:

a număra zilele	e timpul să....	a sosit / venit momentul să / pentru	a-și scurta / omori timpul
<i>μετράω τις τελευταίες μέρες μου</i>	<i>η ώρα είναι να / έχει φτάσει η ώρα / ήγγικεν η ώρα</i>	<i>ήρθε η ώρα να / για</i>	<i>σκοτώνω την ώρα (μου)</i>
<i>бројати (своје) последње дане</i>	<i>крајње је време да ...</i>	<i>куцнуо / дошао је час да....</i>	<i>убијати / прекинути време</i>

или вербала и одговарајуће допуне у виду предлошко-падежне синтагме:

a fi la timp	a fi <u>în avans</u>	живети од данас до сутра = a trăi / a o duce de pe o zi pe alta
<i>είμαι στην <u>ώρα</u> (μου)</i>	<i>είναι μπροστά από την εποχή (μου)</i>	<i>*ζω μεροδούλι-μεροφαί</i>
<i>бити на време</i>	<i>бити испред свог времена</i>	

Како видимо из примера, уочава се да постоји знатан степен хомотипичности, односно сличности и подударности⁶ између трију фразеолошких слика. Један од начина за постизавање фразеолошке хомотипичности између различитих језика огледа се и у тесним алоглотским

⁶ Овде би требало рећи да поједине сличности и подударности припадају и једном знатно ширем оквиру, такозваном интернационалном фразеолошком корпусу, што значи да се сусрећу у мање-више истоветном облику и да носе исто значење и у другим европским језицима ван Балканског полуострва.

утицајима, односно у преливима из једног језика у други, када се стварају у језику примаоцу калкови. Тако, на пример, у језику војвођанских Румуна усвојен је темпорални фразеологизам **чекати од Бога благослов** (чија семантика, међутим, јасно реферише на семе „лењост“, „нерад“) у форми *a aștepta mila lui Dumnezeu* која се, као таква, не може пронаћи у језику Румуна из Румуније, будући да званични преводни еквивалент на румунском припада нултој категорији структурно-семантичке еквиваленције **a o bate în sar*.

Природно, не толико номиналне колико пре глаголске групе носе највећи процент од свих забележених ФЈ у оквиру сва три језика – укупно 193 (54,06%), односно, у сваком од језика појединачно – у румунском 61 (17,08%), у грчком 63 (17,64%) и у српском 69 (19,32%).

Осим ових, постоје и случајеви различитих синтагматских (фразеолошких) спојева у којима се као кључне лексемске одреднице појављују одређени темпорални прилози, као што су следећи:

mai bine prea târziu decât niciodată	<i>κάλλιο αργά παρά ποτέ</i>	<i>боље икад него никада</i>
o dată pentru totdeauna	<i>μια για πάντα / μια και καλή</i>	<i>једном за свагда</i>
din când în când	<i>πού και πού / πότε πότε</i>	<i>ту и тамо</i>
de izнова / de la început	<i>*φτου κι από την αρχή</i>	<i>*опет Јово наново</i>
astăzi-măine	<i>σήμερα-αύριο</i>	<i>данас-сутра</i>
ή τώρα ή ποτέ = ori acum ori niciodată		<i>или сад или никад / *или ма или бу</i>
ziua-noaptea	<i>μέρα-νύχτα</i>	<i>дан-ноћ / даноноћно</i>

Назначимо да укупан број ових и оваквих конструкција у сва три језика износи свега 23 (или 6,44%)

За разлику од српских фразеологизама са лексичком компонентом *време* – укупно 32 примера (што даје 23,75% од свих забележених ФЈ унутар српског корпуса), у савременом грчком и румунском језику се паралелно употребљавају две лексеме које се могу наћи у парасинонимијском односу: *χρόνος / καιρός* те *vreme* и *timp*.

Начелно сагледано, лексеме *καιρός* и *vreme* су универзалног карактера, што ће рећи да могу покривати безмало сваки спектар концепта времена, од оног најширег до најужег, док је значење лексема *χρόνος* и *timp* унеколико специјализовано, односећи се, условно речено, на блиско или на какво

конкретно време, пре свега на оно које се може донекле измерити или приказати као мерљиво. Отуда ФЈ:

μετράω τον χρόνο = a măsură **timpul** = мерити **време**

timpul este cel mai bun doctor = време лечи све
о **χρόνος** είναι ο καλύτερος γιατρός / ο χρόνος θεραπεύει

стоје насупрот номиналне конструкције:

toată **vremea** = όλο τον **καιρό** = све време

И поред тога што се може рећи како су обе речи синонимне, оне то, барем у савременом грчком, још нису у потпуности, док се у румунском данас углавном потрла ова разлика. Међутим, она је и даље јасно видљива у оквиру посебних фразеолошких темпоралних концепата у оквиру којих није могућа супституција ових лексема, као што су следећи:

δεν έχω χρόνο πια = nu mai am timp	немам више времена
σε σύντομο χρόνο = în scurt timp	за кратко (време)
a avea timp liber = έχω ελεύθερο χρόνο	имати слободног времена
cu mult timp în urmă = πριν από πολύ καιρό	пре много времена
χάνω τον χρόνο μου = a pierde timpul / vremea	губити време
στον καιρό = din timp / vreme	на време / благовремено
de la o vreme / un timp = εδώ και (κάμποσο) καιρό	већ неко / извесно време
pe timpuri / vremuri = τον παλιό καλό καιρό	у добра стара времена

или:

περνάω τον <u>καιρό</u> μου = a trăi <u>timp</u>	проводити време
από <u>καιρό</u> σε <u>καιρό</u> = din <u>timp</u> / <u>vreme</u> în <u>timp</u> / <u>vreme</u>	с времена на време
cu <u>timpul</u> / <u>vremea</u> = με τον <u>καιρό</u>	временом
fără de / înainte de <u>vreme</u> / <u>timp</u> = пре времена	прџцос / прџџрос
după <u>vremuri</u> = στο <u>пέρασμα</u> του <u>χρόνου</u> / με το <u>пέρασμα</u> του <u>χρόνου</u>	временом / с протоком времена
cât <u>timp</u> / câtă <u>vreme</u> = όσο <u>καιρό</u> / καθώς (εφόσον / ενώ)	(све време) док
o bucată de <u>vreme</u> = κάμποσο <u>καιρό</u>	неко време
είναι <u>καιρός</u> να φύγουμε = este <u>vremea</u> să plecăm	време је да пођемо

Из назначених примера се увиђа следеће:

- између сва три језика ФЈ се у потпуности поклапају у семантичком погледу, док су једино видљиве указане лексичке разлике у употреби лексема;
- у румунском и грчком језику се концепција времена, било као шире или као уже појаве, различито сагледава од оне у српском, што је, у исти мах, и очекивана и неочекивана појава.

И поред тога што се може рећи како су лексеме χρόνος и καιρός те timp и vreme оделите речи које означавају исти појам, разлика између њих се уочава тек у оквиру дубље семантичке анализе, тачније речено, сами ФЈ показују како се у једном и у другом језику сагледава тај однос. Оно што је за Грка ближе време, за Румуна је то уопштено, попут **περνάω τον καιρό μου = a trăi timp**. У односу на грчки, у једном знатном броју случајева у румунском, како показују наведени примери, могућа је синонимијска супституција лексема timp / vreme у оквиру истог фразеологизма, при чему не долази до његове битније семантичке промене. Отуда грчком ФЈ **χάνω τον χρόνο (μου)** одговара румунска дублетска варијанта **a pierde timpul / vremea**. Међутим, и поред тога што су лексеме синонимне, семантичка разлика свакако постоји, и то управо онако како смо на почетку назначили – док варијанта **a pierde timpul** дословно означава *губити време*, варијанта **a pierde vremea** би била унеколико приближна српском нефразеолошком изразу **дангубити* те грчком **χασσομερώ*, указујући на начелно (опште) губљење времена. У грчком

језику, међутим, оваквих обрта нема. Када је реч о могућим лексичким заменама унутар грчких ΦЈ, уочава се следеће – може се рећи, на пример, или **με τον καιρό**, или ученом варијатном **συν τω χρόνῳ** у значењу *током времена / временом*, али не и **συν τω καιρῷ*, будући да се оваква конструкција сматра граматички хиперкоректном, самим тим и апсолутно погрешном. Нешто слично се запажа и код ученог петрифицираног фразеологизма **ελλείπει χρόνου**, у значењу *услед недостатка времена* = *din / în lipsă de timp*, где је лексему **χρόνος** немогуће заменити **καιρός**, с обзиром на то да би у том случају дошло до промене целокупног семантичког значења израза и највероватније би се схватило да недостаје атмосферско време.

Ови примери показују како је једна од особености савременог грчког језика и та да се у њему, за разлику од српског и румунског, веома често сусрећу фразеолошке конструкције са концептом времена који припадају старијим језичким слојевима, а који су, као такви, сачувани у језику у виду учених, петрифицираних форми. Свака од ових форми углавном поседује своју адекватну замену у савременом грчком језику у виду или одговарајуће перифразе или какве синтетичке речи. За разлику од савремених грчких ΦЈ, старији носе у себи изражену и снажну стилогену нијансу, те због тога пружају сваком тексту и/или говору у коме се употребљавају један далеко ученији, званичнији, узвишенији и садржајнији ниво. Такви су, на пример, следећи фразеологизми:

άπαξ διά παντός = μια για πάντα	<i>једном за свагда = o dată pentru totdeauna</i>
εντός ολίγον = σύντομα	<i>убрзо = repede</i>
εν τω μεταξύ = στο μεταξύ	<i>у међувремену = între timp / în răstimp</i>
επί μακρόν = για πολύ καιρό	<i>надугачко / дуго = foarte lung (mult timp)</i>
εις το διηνεκές	<i>до у недоглед / бесконачно = îndelung</i>
εν ώρα = την στιγμή (που...)	<i>у часу / тренутку = în momentul</i>

У српском су се од тих старијих слојева једино сачувала два фразеологизма, тачније речено две номиналне конструкције – **во вјеки вјеков** (= *εις τους αιῶνας / στους αιῶνες των αιώνων*) те **на многаја љета** (= *χρόνια πολλά*)⁷ – који су калкирани облици према наведеним грчким.

⁷ Назначимо овде да у румунском преводни еквиваленти за наведене изразе гласе *în veci vecilor*, односно *la mulți ani*, који такође представљају својеврсне калкиране облике а који, према унутрашњој (лексичкој) структури, никако не припадају старијем језичком слоју. Другим речима, у њима се не запажа она језичка, учена и стилска карактеристика коју управо исказују и грчки и српски фразеолошки номинални конструкти, док се, са друге стране, у њима препознаје потпуно иста семантика.

Осим лексеме *време*, у оквиру забележених ФЈ у сва три језика се као мање временске јединице појављују се још и лексеме:

а) у румунском: *ceas, oră, clipă, moment*;

б) у грчком: *ώρα, ώρα, στιγμή*;

в) у српском: *сат, час, трен(утак), момен(а)т*

које се у грчком и румунском преплићу са претходно наведеним лексемама, што недвосмислено указује да у њима не постоји једна, условно речено, универзална концепција поимања времена, као што би то могло да се каже за српски, у коме се једном лексемом покривају готово сви могући семантички нивои, већ се разграничавања врше на основу различитих сагледавања доживљаја времена и временског тока. Све ово иде у прилог тврдњи да је време релативна појава и да зависи искључиво од угла посматрања – оно што је у једном језику време, у другом је то час (или тренутак), у трећем се то посматра баш као сат и обратно, на пример:

este <u>vremea</u> mesei = είναι <u>ώρα</u> φαγητού	<u>време</u> је ручку / за јело
στην <u>ώρα</u> = la <u>timp</u> / <u>vreme</u>	на <u>време</u> / <i>тачно</i>
(să fie) într-un <u>ceas</u> bun / rău = την κατάλληλη / ακατάλληλη <u>στιγμή</u>	у <i>добар</i> / <i>зао</i> <u>час</u>
a-și omorî <u>timpul</u> = σκοτώνω την <u>ώρα</u> μου	<i>убијати</i> <u>време</u>

4. О концептима времена у савременом румунском, грчком и српском, грчком језику

Када је реч о временским концептима у сва три језика, неколико најупечатљивијих се издвојило током наше анализе, попут:

А) Концепта одређеног временског тренутка или периода који траје дуже или краће. У оквиру ових ФЈ као кључне речи фигурирају оне које именују:

- одређено доба, попут дана, ноћи, јутра и слично:

peste noapte (zi, an...)	<i>κατά τη διάρκεια της νύχτας (μέρας, χρονιάς...)</i>	<i>током / преко ноћи (дана, године....)</i>
în plină zi / ziua în amiaza mare	<i>μέρα μεσημέρι</i>	<i>у по бела дана</i>
în zori de zi / ziua	<i>τη χαραυγή</i>	<i>у цик / прасак зоре / на сабајле</i>
la / pe la / spre cântatul cocoșilor	<i>όταν λαλήσουν τα κοκκόρια</i>	<i>кад петлови закукуричу (= када заруди зора) ⁸</i>
ziua bună se cunoaște de dimineață	<i>η καλή μέρα από το πρωί φαίνεται</i>	<i>по јутру се дан познаје</i>
јутро је паметније од вечери = dimineața este mai înțeleaptă decât seara	<i>*της νύχτας τα καμώματα та βλέπει η μέρα και γελά</i>	

- неки период године (годишње доба):

zilele babelor / Babele	<i>*Μάρτης- γδάρτης και (κακός) παλουκοκαύτης</i>	<i>баба Марта</i>
vara sfinților arhangheli	<i>* γαϊδουροκαλόκαιρο</i>	<i>*Μιχαήλσκο лето</i>
δεν είναι κάθε μέρα <u>Πασχαλιά</u> = nu este în fiecare zi <u>Pastele</u>		<i>није сваки дан <u>Божих</u></i>

- неки проšli, садашњи или будући тренутак, при чему је контекст тај који прецизира тачан временски оквир:

este / era și timpul (să...)	<i>είναι <u>ώρα</u> (να...)</i>	<i>крајње је време (да...)</i>
ήρθε η ώρα (μου) κατάλληλη	<i>*fiecare are o șansă în viață</i>	<i>*имати / дочекати својих пет минута</i>
până în ziua de apoi / până la sfârșitul lumii	<i>μέχρι τη <u>Δευτέρα Παρουσία</u> / μέχρι το τέλος του κόσμου</i>	<i><u>до судњегa дана</u> / до краја света</i>
μέχρι / ως τώρα	<i>până / încă acum</i>	<i>до сада</i>

⁸ Овде би било занимљиво напоменути да се на Пелопонезу до данас задржало једно старо народно веровање које каже следеће: Όταν οι κοκκόροι λαλήσουν πριν τις 12 τη νύχτα, έχουμε αλλαγή καιρού (= „Када петлови закукуричу пре поноћи, време се мења“).

Наша садашњост, односно време у коме непосредно живимо и радимо, неретко се описује и на следећи начин, као **cursă contra cronometru** = *αγώνας δρόμου με αντίπαλο τον χρόνο* = *трка с временом* чиме се симболички, концептуално и логички указује на то да нам време недостаје, да нам измиче и да је реч о исцрпљујућој борби или напорима да у кратком одређеном тренутку обавимо и/или извршимо неки задатак. Време се овде доживљава као живо биће, које може да пролази сувише брзо, па се у том погледу изједначава са летом птице, као у изразу **време лети** = **timpul zboară** = **ο χρόνος πετάει**, док, са друге стране, може бити метафорички сагледано и као течност, као нешто неодређено, флуидно, без неке посебне форме, па из тог разлога се доживљава да **време цури** = **alerga afară de timp* = **ξεμένω από χρόνο*.

Занимљиво би било овде напоменути да се и у румунском, као и у српском, лексема **ноћ**, која је саставни део концептуалног схватања трајања општег времена, често може чути у разговорном језику у оквиру квалификативне ФЈ да је неко **глуп као ноћ** = **prost ca noaptea**. У овом синтагматском споју, који одговара грчком нултом еквиваленту исказаном другом врстом фразеолошког типа **βλάκας με περικεφαλαία* (= „глуперда са шлемом“), остварује се нестварно упоређење тако да се главни конституент синтагме, **ноћ**, асоцијативно везује за хиперболички недостатак интелигенције, при чему метафорички сагледано **ноћ** постаје семантичка ознака незнања, неукости, неупућености, односно одговара семама „празнина“, „неиспуњост“. У грчком се нешто сличан концепт исказује путем кључне лексеме *μεσάνυχτα* (= „поноћ“) у оквиру наредне ФЈ:

έχω (μαύρα) μεσάνυχτα από (κάτι)

**немати појма / благе везе ни о (чему)*

**a nu avea cea mică idee de / *a nu avea habar de (ceva)*

Како преводни еквиваленти показују, и поред тога што је реч о нултом степену структурне еквиваленције, овај начин квалификације је веома експресиван, суптилан и, самим тим, није толико увредљив у односу на претходно указани српски и румунски пример.

Б) Концепт временског тренутка који је сасвим јасно назначен (облежен или истакнут) својим трајањем може се односити на:

- неки прошли, (непосредни) садашњи или релативно блиски будући тренутак,
- исказивање временског тренутка између две радње / догађаја,
- исказивање почетка / завршетка неког временског тренутка;
- исказивање одвијања временског тренутка, попут:

i-a venit / ajuns (cuiva) <u>ceasul</u> rău	έρχονται <u>χρόνια</u> δύσκολα	δoшаo je (κομε) црни петак / дошли су (κομε) црни / тешки дани
în clipa aceea / momentul acesta	αυτήν / εκείνη την ώρα / στιγμή	у овом / оном часу / трени(тку)
nu lăsa pe mâine ce poți face azi	μην αναβάλλεις για αύριο ό,τι μπορείς να κάνεις σήμερα / Μη εις αύριον αναβάλλου, η γάρ αύριον ουδέ ποτέ λαμβάνει τέλος	што можеш за данас, не остављај за сутра
o clipă!	μισό <u>λεπτό</u> ! / μια στιγμή!	само час(ак) / тренутак / мало!
în ultimul moment	την τελευταία στιγμή	у последњем тренутку
налазити се / бити у часу смрти = a se da de ceasul mortii	*μετράω μέρες / ώρες	
знати колико је сати = а ști cât e ceasul	*είμαι ενήμερος / *μπαίνω στο νόημα	
de la Adam și Eva	από καταβολής κόσμου	од стварања света / од Адама и Еве
între timp	στο μεταξύ / εν τω μεταξύ	у међувремену
de când e lumea și pământul	από τον αιώνα τον άπαντα	откако је света и века / од памтивека
από τον καιρό του Νώε	*în lungiş / cruciş și (în) curmeziş	*од Кулина бана
în ceasul al doisprezecelea	*στο τσак / στο παρατσάκ/ <u>την ενδεκάτη</u> <u>ώρα</u>	у пет минута / минут до дванаест
orice minune durează trei zile	κάθε θαύμα τρεις μέρες, το μεγάλο τέσσερις	свако чудо за три дана
după trei zile oaspeții se pun la rășniță	ο μουσαφίρης <u>και το ψάρι</u> την τρίτη μέρα βρωμάνε	<u>сваког госта три дана</u> <u>доста</u>
până numeri la trei!	ώσπου να πω τρία/ μέχρι να μετρήσω ως το τρία!	док сам избројао до три!
од јутра до мрака / поваздан	νυχθημερόν	*până îți dai duhul

Сви забележени примери указују да између сва три језика постоји висок степен и семантичке и структурне еквиваленције. Искривљање темпоралног концепта трајања између две радње илуструје и наредна узвична грчка конструкција *έχω καιρό / χρόνια να σε δω / χρόνια και ζαμάνια* чији преводни еквиваленти на румунском и српском гласе неподударно, али семантички носе исти смисао:

Nu te-am văzut de mult (mult timp)!
Нисам те видео 100 година!

У грчком примеру лексемски spoj *χρόνια και ζαμάνια* представља комбинацију једне грчке речи и једног турцизма који се односе на исти појам – на време. У ширем погледу, и поред тога што се чини да је овде реч о чистој таутологији, то ипак није, пошто се у овом spoју обједињује и грчки и турски облик поимања, односно рачунања и мерења времена. Када се они spoје, добије се један прилично дуг временски период који метафорички, концептуално, асоцијативно и логички настоји да доживљајно, са субјективне тачке гледишта, дочара једну изразито дугу протеклу временску дистанцу.

Како је назначила Мршевић-Радовић (2008, стр. 70–71), у свим темпоралним фразеолошким конструкцијама које садрже семантичку вредност „одувек“, „одвајкада“ истиче се сликовит динамички аспект протока времена. Другим речима, утисак је да је проток времена непрекинут, вечан, али сасвим пролазан, због свести говорног лица да постоји удаљеност између његовог тренутка говора и лоцирања почетка трајања времена.

У концепт јасно одређеног временског тренутка (краћег, дужег, будућег, садашњег, прошлог) сврставају се и сви временски прилози, не само они прости, него и они сложени (граматичко-синтаксички начини њиховог грађења су, у начелу, различити, али је могуће запазити и извесне подударности у томе), као што су:

ieri	astăzi	măine	numai ce	săptămâna viitoare	de acum înainte	în câteva / niște zile	acum niște zile
χτες	σήμερα	αύριο	μόλις / αφού	την επόμενη εβδομάδα	από δω και πέρα	σε μερικές / λίγες μέρες	πριν από μερικές μέρες
јуче	данас	сутра	само / тек што	следеће седмице	од сада па надаље	кроз / за неколико дана	пре неки дан

В) Посебну пажњу привлаче оне ФЈ које концептуално, метафорички и асоцијативно исказују неки будући временски тренутак који се никада неће

реализовати. Како је реч о личном искуству и о процени на основу којих говорно лице поставља и представља „задати“ (боље речено, предвиђени) временски оквир, из фразеолошког фонда бира онај обрт који би на најбољи начин приказао неизвршење радње (догађаја). Тиме оно настоји да што пластичније и метафоричније укаже како на илузорност, тако и на одуство сваке могућности очекивања да се догађај оствари. У том погледу ове ФЈ носе у себи изразиту емфазу и умногоме су блиски оптативном изражавању у језику; на пример:

la sfântul / moș-așteaptă	Asta va fi într-o bună zi!	când o face plopul pere și răchita micșunele	când mi-o cânta știuca-n baltă	când o prinde mîța pește	εις τας ελληνικὰς καλένδας = la calendele grecești
*του Αγίου Ποτέ	Αυτό μια μέρα θα γίνει!	*τον μήνα που δεν έχει Σάββατο	*καλά κρασιά	*μέχρι να βγάλει ο ήλιος κέρατα	
*на свети никада	To ће бити једног лепог дана!	*када на врби роди грозђе	*мало сутра / морген	*о Ђурином петку	*када два петка буду заједно / се састану
la Paștele cailor	când va crește păr în palmă	<u>paste, murgule, iarbă verde!</u>	când mi-o crește iarbă-n barbă	până ți se lungesc urechile	
*ουδέποτε	*ούτε στον αιώνα τον άπαντα	<u>Ζήσε, Μάη μου, να φας τριφύλλι</u>	*ποτέ των ποτών	*του Αγίου Πούτσου ανήμερα ⁹	
*месеца лимбурга	*чекати крушке на врби	не липши магарче до зелене траве	*на куково лето	*на светого Живка	

Из примера се види да у свега четири случаја постоје подударна између разматраних језика – у два је апсолутно (*на свето никад; то ће бити једног лепог дана*), у трећем је тек делимично (*не липши магарче до зелене траве*), док у четвртном постоји само делимично поклапање

⁹ Овде у преводу („на сâм дан светого кукуруза“) лексема кукуруз односи се на мушки полни орган, што је само делимично еквивалентно грчкој жаргонској лексеми *πούτσος*.

између српског и грчког. У свим осталим преовлађују стилски веома богати и разноврсни синтагматски склопови који описују крајње незамисливе и немогуће ситуације. Они су, по правилу, сасвим непоновљиви и за сваки језик аутентични. Како су указали Мартин и Рајт (Martin–Wright, 2005, стр. 92), овакви фразеолошки обрти су искази који представљају „на извесан начин ставове, погледе или вредносне судове“. У румунском постоји и један фразеологизам који је потпуно подударан с енглеским – **când o zbură / o să zboare porcul** (= *when pigs fly*) чији преводни еквивалент и на српском и на грчком (уз нешто проширену варијанту) такође припада категорији апсолутне нулте еквиваленције – **кад гавран побели* = **ὅταν ασπρίσει ο κόκορας και γίνει περιστέρι*. Са друге стране, у оквиру овог фразеологизма између српског и грчког уочава се делимична структурна еквиваленција, с обзиром на то да је реч о различитим зоонимима, па уместо гаврана у грчкој ФЈ јавља се петао (буквално: „када петао побели и постане голуб“).

Ове фразеолошке конструкције, барем када је реч о румунском језику, углавном су преузете из басни и разних народних фантастичних прича (Bârlea, 1979, стр. 153–154), а како показују наведени примери, припадају универзалном моделу исказивања немогућег (или незамисливог) који се, од народа до народа, испољава обично на другачије начине (мада, како видимо, постоје и донекле слични или приближни), при чему долазе до изражаја најразличитији степени метафоризације, апстракције и имагинације. Тако се „стереотип о незамисливом“, према Рошијану (Roșian, 1981, стр. 77–78), испољава у оквиру лако препознатљивих формула које је, по правилу, увек тешко пребацити на циљни језик, будући да је потребно не само ући у дух језика и стила таквог стереотипа, него и покушати да се он приближи на другом језику, посебно ако је у циљном језику таква врста непозната.

Г) Концепт неког временског тренутка који се или ритмички понавља у одређеним размацама или се понавља ретко у оквиру фразеологије у сва три језика исказује се на релативно подударан семантичко-структуралан начин. Реч је о таквим временским тренуцима који могу бити правилни, дужи или нешто краћи, а изражавају их следеће ФЈ:

din clipă în clipă / dintr-o clipă în alta / dintr-un moment într- altul	a se culca (odată) cu găinile	a se trezi cu găinile	din timp în timp	clipă de clipă	час ... час = când ... când....	din când în când	din zi în zi	din an în Paște
από στιγμή σε στιγμή	κοιμάμαι με τις κότες	ξυπνάω με τα <u>κοκόρια</u>	από καιρό σε καιρό	κάθε στιγμή / *κάθε τρεις και λίγο	пότε ... пότε / την μια έτσι, την άλλη αλλιώς	*πού και πού	από την μία μέρα στην άλλη	*с мене па на уштан = στη χάση και στη φέξη
из часа у час	отићи / ићи на спавање са ко- кошкама	уста- ти са првим <u>петло-</u> <u>вима</u>	с вре- мена на вре- ме	сваки час / *свако мало		*ту и тамо	из дана у дан	

Грчка идиотипична фразеолошка конструкција која указује на понављање радње **φτου κι από την αρχή** (= „пу па из почетка“), чији преводни еквиваленти на румунском и српском припадају категорији апсолутне нулте структурно-семантичке подударности – *опет Јово наново, *de iznova / de la început – интересантна је с историјског аспекта, будући да је настала као спој оноματοпеје и поновљеног процеса писања. Тачније речено, у време Византијског царства ученици су писали кредом по дрвеним таблицама, а уколико би погрешили брисали су креду сунђером који су влажили својом плувачком, па отуда почетно **φτου** (= „пу“) ¹⁰.

У свим указаним темпоралним конструкцијама, и то захваљујући само предлозима, време се концептуално доживљава и сагледава као оно које се креће, помера на линеарној оси посматрања. Овакву врсту темпоралности Прањковић (Pranjkojić, 2001, стр. 17) назива социјативном, будући да се њоме „боље истиче паралелизам између датог временског појма и тренутка вршења глаголске радње“ (Ивић, 1954, стр. 132). Са друге стране, у темпоралним изразима, попут дан за даном = *μέρα με την μέρα* = *zi cu / de zi* или из дана у дан = *din zi în zi* = *από μέρα σε μέρα*, запажа се такозвана просторна темпоралност (Pranjkojić, 2001, стр. 15–16) где се, због саме

¹⁰ https://e-didaskalia.blogspot.com/2015/06/blog-post_805.html?m=1

конструкције, временско значење схвата као значење простора, с обзиром на то да се стиче утисак као да се назначени ентитети (дани) крећу, односно следе сукцесивно, један за другим.

Д) Концепт брзог протека времена се у сва три језика исказује путем једног релативно малог броја ФЈ и то на два начина – или путем потпуно истих, хомотипичних структурно-семантичких фразеологизама, са понегде незнатим лексичким разликама, или путем посебних фразеолошких комбинација, па је тада реч о фразеолошким идиотипичностима:

у тренутку / зачас = înt-o clipă / clipiță	cât ai zice <u>peste</u>	док си дланом о длан = bătând / cât ai bate din palme	cât ai clipi din ochi / cu ochii	преко ноћи = peste noapte = εν μια vukti	în doi timpi și trei mişcări	στο πι και φι ¹¹	у трен ока = εν ριπή οφθαλ- μού = înt-o clipeală de ochi
*στο πιτς φutiλι / *στο τσακ μπам	ώσπου να πεις <u>αμήν</u>	όσο να πεις <u>κύ- μινο</u>	όσο να ανοίγο- κλείσεις τα μάτια σου		*στο άψε- σβήσε	*foarte repede	
	док си рекао кекс / <u>бритва</u>		у / за трен ока / док си оком		*за секунд / тили час	*очас посла	

Можда од свих овде наведених најтеже је глосирати два грчка фразеологизма: **στο πιτς φutiλι** и његов синоним **στο πι και φι**. Први се односи на оноματοпеју ваздуха који се испушта док се гаси фитиљ, док је други везан за византијску школску традицију када су наставници тражили од ученика да памте уснене сугласнике (π, β, φ; cf. Σαραντάκος, 2013, стр. 224). Њима сличан је и адвербијални фразеологизам **στο άψε-σβήσε** који се прихвата, посматрано из данашњег угла, само као петрифицирана форма. Заправо, ова редукована форма односи се на целокупан третнутак потребан да би се упалила и потом угасила свећа.

Ж) Концепт узалудног траћења / провода времена и/или његовог испуњавања је такође посебно занимљив са становишта фразеологије. Он се у сва три језика, поред тек узгредних структурних и семантичких подударности, углавном исказује путем апсолутне нулте еквиваленције.

¹¹ Лексеме *πι* и *φι* односе се на графеме грчког алфабета

Реч је о јединственим ФЈ које се преносе на циљне језике или преко других облика фразеологизама или, нешто ређе, преко нефразеолошких израза, по правилу само глаголским врстама. Такви су наредни примери:

a tăia frunză la câini	a arde gaz / gazul degeaba	dracul, când n-are de lucru, își cântărește coada	a-i trece vremea / timpul	a-și pierde vremea cu mărunțișuri
*κοπροσκυ- λιάζω / *τε- μπελιάζω	*χάφτω μύγες	*όποιος έχει πολύ πιπέρι βάζει και στα λάχανα	σπαταλάω χρόνο	*ψειρίζω / ψιλολογώ
*трла баба лан да јој прође дан	*продавати зјале / зјаке	*беспослен поп и јариће крсти	проћердати време	*зубити време на ситнице / *ситнича- рити
a irosi timpul în zadar	a sta cu degetul în gură	a sta ca un trântor	дангубити = χασομερώ	a-și pierde/ omorî vremea / timpul
*τα ξύνω	*χάνω τον χρόνο (μου)	*βαράω μύγες	a lenevi	χάνω / χαραμίζω το χρόνο (μου) / σκοτώνω την ώρα μου
*красти Богу дане	*мотати / вртети палце	*бити докон		зубити / убијати време

И ови фразеологизми су, како по свом саставу, тако и по концепту, веома инвентивни и сликовити. Време се у њима посматра истовремено и као нешто што је у потпуности пролазно, али и као нешто што је сасвим подложно материјалном трошењу (cf: **проћердати** / **расипати новац** / **воду** = **σπαταλάω χρήμα** / **νερό** = **a irosi** / **risipi bani** / **арă**).

5. Закључак

Из свега до сада реченог увиђамо да је у концептуалном погледу време у разматраним језицима сагледано језички и фразеолошки на два главна начина, као време које је опште, целовито, и као време које је сегментирано. Ових других конструкција има далеко више од оних првих, што је и разумљиво, будући да је време, између осталог, саставни део свих човекових свакодневних активности. Другим речима, сегментација времена је осмишљена искључиво из практичних разлога и потреба човека. За разлику од било ког часовника, који представља (тренутну) физичку реализацију времена и његовог тренутка, темпоралне конструкције у језику су чисте апстракције и менталне категорије које се могу и/или не могу сасвим или у потпуности подударати са конструкцијама у другом/другим језицима. Из тог разлога време као и начини његовог концептуалног, асоцијативног, метафоричког и језичко-стилског приказивања у свакој култури оличавају одређени тип модела света и схватања односа у њему где доминирају такозване „мреже координата“ путем којих људи означавају стварност око себе градећи тако слику света у свести – према виђењу Гуревича (1994, стр. 32), све темпоралне конструкције су заправо одређене категорије људске свести. Пијаже и Инхелдер (Pijaže–Inhelder, 1978) су својим пионирским истраживањима показали да се време двојако испољава у људској култури: примарно је оно које се изражава преко социо-културних система (који могу бити исти, заједнички, делимично подударни или сасвим одвојени, неспојиви, дијаметрално супротни), а секундарно је индивидуално, дакле оно испољавање које се тиче самог човека: у зависности од свог узраста (што је повезано са менталним сазревањем), човек различито доживљава и перцепира време, и то из разлога што му се мења (суштински) однос према времену као посебној категорији апстракције.

У нашем раду покушали смо да пружимо, што је више било могуће, компаративно-контрастивни преглед ФЈ између румунског, који је узет углавном као полазни језик, те савременог грчког и српског језика, као циљних, које носе у себи временску конотацију а која се остварује преко шест различитих семантичких концепата:

- а) концепт одређеног временског тренутка или периода који траје дуже или краће;
- б) концепт временског тренутка који је јасно назначен (облежен / истакнут);
- в) концепт неког будућег временског тренутка који се никада неће реализовати;
- г) концепт временског тренутка који се ритмички понавља у одређеним размацима;

- д) концепт изражавања брзог протока времена; и
 ђ) концепт траћења времена и/или његовог испуњавања.

На основу свих забележених и анализираних примера у сва три језика, можемо закључити следеће:

- ✓ највећи степен семантичког и структуралног непоклапања уочава се у оквиру концепата ђ);
- ✓ највећи степен семантичког и структуралног поклапања постоји у оквиру концепата а);
- ✓ у једном великом броју случајева, посед исказивања временског сегмента, ове ФЈ носе у себи и начинску информацију, односно показују начин обављања / вршења радње и догађаја (cf: *за тили час*);
- ✓ за разлику од српског, у грчком и румунском постоје две засебне речи које означавају појам времена и које се, како се може сагледати из примера, могу појавити и као синонимне – у румунском је то далеко већи проценат него у грчком у коме, ипак, замена једне лексемом другом понекад не да није могућа, него, ако и јесте, доводи до промене значења самог фразеологизма;
- ✓ у савременом грчком велику заступљености имају и такви фразеологизми који потичу из ранијих слојева језика, што је сасвим супротном од српског и румунског који су, начелно говорећи, у потпуности лишени оваквих форми. Ови петрифицирани облици се употребљавају углавном како у ученом језику и стилу тако и у свакодневном говору, посебно уколико желимо да извршимо емфазу унутар самог исказа;
- ✓ и поред тога што српски и грчки, ослањајући се на још важећу Шалерову поделу, припадају групи језика Балкана, они ипак показују висок степен фразеолошке подударности са румунским, као правим балканским језиком, што свакако иде у прилог тези како се, барем у овом сегмену, може говорити о постојању колико-толико уједначене и јединствене балканске фразеолошке слике;
- ✓ из претходно реченог проистиче да, без обзира на то што су грчки и румунски, као и српски и грчки данас прилично удаљени у географском погледу, распрострањеност истих ФЈ, или оних чија је унутрашња структура нешто измењена, али се релативно лако препознаје њихов семантички смисао, у сва три језика сведочи о заједничком пореклу једног броја фразеологизама који се, као такви, уопште не сусрећу у другим (западним и источним) европским језицима. Ово недвосмислено указује на то да је географско подручје изузетно важно за контрастивно и компаративно проучавање фразеологије

језика који се на њему говоре а који се налазе у непосредном додиру вековима. Фразеологија, у том смислу, може указати ако не на непосредан извор, а онда свакако на путеве ширења и прихватања истих ФЈ;

✓ велики број подударних ФЈ у сва три разматрана језика који изражавају конотацију времена указује да је постојала јасна пријемчивост и мотивација за прихватање истих концепата који су, са стране сваког језика, додатно обликовани, односно измењени, пре свега због различитог погледа на свет, због материјалне културе на коју је сваки од наведених балканских народа био усмерен као и због саме потребе да израз буде што јачи, самим тим и експресивнији.

И поред тога што је већина наведених ФЈ моносемантична, по природи ствари се у језику за исти појам (концепт) развило неколико различитих ФЈ које га приказују из различитих углова и на различите структурне начине. Управо се на основу фраземске синонимије огледа право богатство сваког језика и његовог лексичког, самим тим, и фразеолошког фонда. Посматрано из угла компаративног проучавања, неподударност ФЈ на структурном плану је сасвим разумљива, поред свих оних случајева када постоји или велики степен подударности или апсолутна подударност, али се она у семантичком погледу сасвим потиरे, посебно када је реч о исказивању концепта узалудног трошења времена или концепта временског тренутка који се никада неће остварити. Услед употребе различитих лексичких елемената унутар фразеологизама у румунском, грчком и српском језику стварају се различите слике које покривају основно појмовно полазиште, при чему се образују разноврсни фразеолошки парњаци са јасним стилским и семантичким разликама.

ЛИТЕРАТУРА

- Bârlea, O. (1979). *Poetică folclorică*. Editura Univers.
- Benvenist, E. (1975). *Problemi opšte lingvistike*. Prosveta.
- Гуревич, А. (1994). *Категорије средњовековне културе*. Матица српска.
- Davies, P. (1996). *About Time: Einstein's Unfinished Revolution*. Simon & Schuster.
- Ивић, М. (1954). *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој (синтаксичко-семантичка студија)*. Институт за српскохрватски језик.
- Kant, I. (2012). *Kritika čistoga uma*. Dereta.
- Kovačević, B. (2012). *Hrvatski frazemi od glave do pete*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Corpas Pastor, G. (1996). *Manual de fraseología española*. Gredos.

- Coşeriu, E. (2000). *Lecții de lingvistică generală*. Editura ARC.
- Kržišnik, E. (2008). Viri za kulturološko interpretacijo frazeoloških enot. *Jezik in slovstvo* 53/1, 33–47.
- Martin, J. R., Wright, Peter R. R. (2005). *The Language of Evaluation. Appraisal in English*. Palgrave MacMillan.
- Мршевић-Радовић, Д. (2008). *Фразеологија и национална култура*. Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Мушовић, А. (1997). *Фразеолошки адвербијали (на материјалу руског и српског језика)*. Универзитет у Приштини.
- Palić, I. (2014). „О употреби приједлога /у/ у конструкцијама vremenske intralokacije“. У: Diana Stolac (urednica), *Riječki filološki dani 9. Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Rijeci od 22. do 24. studenog 2012*, Rijeka (str. 461–472). Filozofski fakultet.
- Pijaže, Ž., Inhelder, B. (1978). *Intelektualni razvoj deteta*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Piper, P. (1997). *Jezik i prostor*. Biblioteka XX vek.
- Пипер, П., Антонић, И., Ружић, В., Танасић, С., Поповић, Љ., Тошовић, Б. (2005). *Прилози граматици српског језика. Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*. (у редакцији академика М. Ивић). Институт за српски језик–Матица српска–Београдска књига.
- Pranjeković, I. (2001). *Druga hrvatska skladanja: sintaksičke rasprave*. Hrvatska sveučilišna naklada.
- Roşian, N. (1981). *Eseuri despre folclor*. Editura Univers.
- Σαραντάκος, Ν. (2013). *Λόγια του αέρα και άλλες 1000 παγιωμένες εκφράσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- Whorf, B. L. (1940). Science and Linguistics. *MIT Review* 42, No. 6 (April, 1940), 229-231, 247-248.

САЈТОГРАФИЈА

https://e-didaskalia.blogspot.com/2015/06/blog-post_805.html?m=1 (Онлајн приступ: 05/10/2023)

ИЗВОРИ

а) једнојезични речници:

- Matešić, J. (1982). *Frazeološki rječnik hrvatskog ili srpskog*. Školska knjiga.
- Menac, A., Fink Arsovski, Ž., Venturin, R. (2014). *Hrvatski frazeološki rječnik*. Naklada Ljevak.
- Оташевић, Ђ. (2012). *Фразеолошки речник српског језика*. Прометеј.

- Речник српскохрватског књижевног језика* (RMS). (1995). Матица Српска.
РСАНУ 1959–: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. (1959).
I–XX. Институт за српски језик САНУ.
Βλαχόπουλος, Σ. (2007). *Λεξικό των ιδιωτισμών της νέας ελληνικής*. Αθήνα:
Κλειδάριθμος.
Ιορδανίδου, Α. (2001). *Λεξικό λόγιων εκφράσεων της σύγχρονης ελληνικής*.
Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
Κριαράς, Ε. (1995). *Νέο Ελληνικό λεξικό – Λεξικό της σύγχρονης ελληνικής
δημοτικής γλώσσας*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
Μπαμπινιώτης, Γ. (1998). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας* (Β' έκδοση).
Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
Τεγόπουλος – Φυτράκης. (1995). *Ελληνικό λεξικό* (δέκατη έκδοση). Αθήνα:
Εκδόσεις Αρμονία.
Χρηστικό λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας (σύνταξη–επιμέλεια Χριστόφορος
Γ. Χαραλαμπίδης). 2014. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών – Εθνικό Τυπογραφείο.

[http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/
triantafyllides/](http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/)
<https://dexonline.ro/>

б) двојезични речници (српско-грчки, грчко-српски, румунско-грчки):

- Bricko, M., Salopek, D. (1994). *Hrvatsko-grčki frazeološki rječnik*. Zavod za
lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
Мутаџић, П. (2007). *Грчко-српски речник идиома*. (1. издање). ИК Јасен.
Marković, A. (2001). *Srpsko-grčki rečnik* (1. izdanje). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις
Μιχάλη Σιδέρη.
Стојановић, М., Балаћ, А. (2009). *Грчко-српски речник* (2. издање). Завод за
уџбенике.
Tomici, M. (2012). *Dicționar frazeologic român-sârb*. Uniunea Sârbilor din
România.
Ευαγγελόπουλος, Α. (2007). *Ελληνο-Αγγλικό Λεξικό ιδιωτισμών, παροιμιών,
ρητών*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Μιχάλη Σιδέρη.
Ρουμανο-νεοελληνικό λεξικό. (2007). Editura Demiurg.

в) двојезични речници на страним језицима:

- Collins Ελληνο-αγγλικό λεξικό*. (2003). Harper Collins Publishers.
Collins Greek-English Dictionary. (1997). Harper Collins Publishers.
Dizionario Greco moderno-Italiano, Italiano-Greco moderno. (2006). Zanichelli
editore.
English-Greek Advanced Dictionary (2006). Αθήνα. Εκδόσεις Ματζέντα.

- Stavropoulos, D. N. (2012). *Oxford Greek-English Learner's Dictionary*. Oxford University Press.
- Stavropoulos, D. N., Horby, A. S. (2011). *Oxford English-Greek Learner's Dictionary*. Oxford University Press.
- Τσουκανάς, Α. (1997). *Γερμανο-ελληνικό λεξικό*. (2η έκδοση). Εκδόσεις Κακουλίδης.
- Τσουκανάς, Α. (1996). *Ελληνο-γερμανικό λεξικό*. (1η έκδοση). Εκδόσεις Κακουλίδης.

г) тројезични речник:

Fotea, Mircea-Țăranu, Ecaterina. (2004). *Dicționar frazeologic român selectiv, cu echivalente în limbile franceză, engleză, neogreacă*. Lumen.

Predrag Mutavdžić

**TIME-RELATED IDIOMATIC CONSTRUCTIONS
IN THE CONTEMPORARY ROMANIAN, GREEK AND SERBIAN LANGUAGES
(a contribution to the study of Balkan phraseology)**

Summary

The present paper deals with a comparative and contrastive analysis of a certain portion of nominal and verbal idiomatic constructions containing time constituent in contemporary Romanian, Greek and Serbian. The main purpose of the paper is to determine semantic concordances thereof, based on which they have been divided into six groups – idiomatic constructions denoting time / time period which lasts longer or shorter; idiomatic constructions denoting time which is clearly denoted (underlined); idiomatic constructions denoting time or a certain period in the future which will never occur; idiomatic constructions denoting time which is repeated rhythmically or in sequences; idiomatic constructions denoting a period of time which passes quickly and idiomatic constructions denoting waste of time.

Although the most numerous time idiomatic expressions in all three languages in question are those containing a verb, the so-called nominal constructions have been found to be dominant, too. Our analysis has demonstrated that the occurrence of the same or similar lexical constituents in time-related idiomatic constructions in all the three languages certainly draws attention to almost identical conceptual understanding and evaluation of time of all three nations, their same mentality and congruent metaphorical manner of thinking.

At the same time, we have observed that both in terms of structure and meaning zero phraseological equivalence is not predominant, yet it is notable to a certain point. This is not so peculiar, if we bear in mind the fact that people have had more or less

universal relation(s) to time, that time almost in each and every society has had a slightly different role and that particular significances have been associated with it in time due to special and specific socio-cultural differences.

Key words: time, Romanian, Greek, Serbian, semantic concepts, equivalence.

Predrag Mutavdžić

**CONSTRUCȚIILE IDIOMATICE CU CONCEPTUL *TIMP*
ÎN LIMBILE ROMÂNĂ, GREACĂ ȘI SÂRBĂ CONTEMPORANE
(o contribuție la studiul frazeologiei balcanice)**

Rezumat

Lucrarea de față tratează o analiză comparativă și contrastivă a unei anumite porțiuni de construcții idiomatice nominale și verbale care conțin lexemul *timp* ca elementul constitutiv în limbile română, greacă și sârbă contemporane. Scopul principal al lucrării este de a determina concordanțele semantice ale acestora, pe baza cărora au fost împărțite în șase grupe deosebite – construcții idiomatice care denotă timpul/perioada de timp care durează mai mult sau mai puțin; construcții idiomatice care denotă timpul care este clar marcat (subliniat); construcții idiomatice care denotă timpul sau o anumită perioadă din viitor care nu va avea loc niciodată; construcții idiomatice care denotă timpul care se repetă ritmic sau în secvențe; construcții idiomatice care denotă o perioadă de timp care trece rapid și construcții idiomatice care denotă pierdere de timp.

Deși cele mai numeroase expresii idiomatice cu lexemul *timp* în toate cele trei limbi în cauză sunt cele care conțin un verb, așa-numitele construcții nominale s-au dovedit a fi, de asemenea, dominante. Analiza noastră a demonstrat că apariția acelorași constituenți lexicali sau similari în construcțiile idiomatice legate de timp în toate cele trei limbi atrage cu siguranță atenția asupra unei înțelegeri și evaluări conceptuale aproape identice a timpului pentru toate cele trei națiuni, asupra mentalității lor comune ca și asupra modului lor congruent de gândire metaforică.

În același timp, am observat că, atât din punctul de vedere al structurii, cât și al sensului, echivalența frazeologică zero nu este predominantă, dar este notabilă până la un anumit punct. Aceasta nu este atât de ciudat, dacă ținem cont de faptul că oamenii au avut relații mai mult sau mai puțin universale cu timpul, că aproape în fiecare societate timpul a avut un rol ușor diferit și că semnificații speciale i-au fost asociate de-a lungul timpului datorită diferențelor socio-culturale deosebite și speciale.

Cuvinte-cheie: *timp*, română, greacă, sârbă, concepte semantice, echivalență.